

Ajankohtainen tietopaketti uskonnon monista rooleista kansainvälisessä politiikassa

Jere Kyyrö
Turun yliopisto

Heikki Pesonen, Tuula Sakaranaho & Sini Paukkunen (toim.) 2018. Uskonto ja maailmanpolitiikka. Helsinki, Gaudeamus, 365 s.

Uskonto ja maailmanpolitiikka on tuhti tietopaketti, joka pureutuu kuudentoista kirjoittajan, johdannon, kolmentoista sisältöluvun sekä loppusanojen voimin erilaisiin rooleihin, joita uskonnoilla on kansainvälisissä suhteissa, valtioiden ulko- ja sisäpolitiikassa sekä kansainvälisten organisaatioiden toiminnassa. Kirjoittajien taustat ovat uskontotieteen lisäksi muun muassa kirkkohistoriassa, politiikan tutkimuksessa sekä alue- ja kulttuurintutkimuksessa. Teos on jaettu kolmeen osaan, joista ensimmäinen keskittyy “maailmanpolitiikan päänäyttämöihin”, toinen Lähi-itään ja kolmas muuhun maailmaan. Esipuheessa todetaan, että teokselle on ollut tilausta: edellinen suomenkielinen yleisesitys, Heikki Palvan ja Juha Pentikäisen toimittama *Uskonnot maailmanpolitiikassa* (WSOY 1999) on jo ikääntynyt. Väitettä tilauksesta tukee se, että

aloite kirjan toimittamiseksi tuli Suomen ulkoministeriöstä, lähetysneuvos Sini Paukkuselta, joka on myös yksi toimittajista.

Teoksen aloittavassa Heikki Pesosen ja Tuula Sakaranahon kirjoittamassa johdannossa viitataan muutamiin uskonnon ja politiikan suhdetta jäsentäneisiin keskusteluihin, kuten sekularisaatiokeskusteluun, José Casanovan näkemykseen julkisesta uskonnosta, kansalaisuskontokeskusteluun, maailmanuskontoparadigman kritiikkiin sekä Timothy Fitzgeraldin uskonnon ja politiikan kategorioiden kritiikkiin. Lisäksi johdannossa esitellään Samuel Huntingtonin 1990-luvulla esittämä teesi sivilisaatioiden yhteentörmäyksestä, jonka keskeisenä ajatuksena on uskonnollis-kulttuuristen rajojen määrittämien sivilisaatioiden välisen kamppailun asettuminen kylmän sodan ajan kommunismin ja kapitalismin välisen kamppailun sijalle. Esimerkiksi kansalaisuskonto- ja sekularisaatiokeskusteluihin viitataan myöhemmissä luvuissa ohimennen, kun Huntingtonin teesi nostetaan neljässä luvussa muita keskusteluja keskeisemmin esiin, kriittisessä valossa. Suurvaltoja, globaaleja uskonnollisia ja muita kansainvälisiä toimijoita sekä poliittis-maantieteellisiä alueita käsittelevät luvut etenevät substanssivetoisesti pitkälti omalla painollaan, nojaamatta yhteiseen teoreettiseen jäsennykseen.

Ensimmäisessä sisältöluvussa Markku Ruotsila nostaa esiin uskonnon vaikutuksen Yhdysvaltojen sisä- ja ulkopolitiikassa. Jälkimmäisessä kontekstissa se on näkynyt ajatuksena Amerikasta “uutena Jerusalemina”, jolla on erityinen tehtävä maailmassa. Konservatiivien ja liberaalien välinen “kulttuurisota” on näkynyt myös kansainvälisissä konteksteissa. Kaarina Aitamurron luvussa käsitellään Ortodoksisen kirkon roolia Venäjän politiikassa. Ortodoksisuuden asema parani Neuvostoliiton romahdettua ja se on joissain tilanteissa tukenut valtiota, toisissa taas vastustanutkin sitä. Venäjän valtion ulkopolitiikan tukijana se on kytkeytynyt niin kutsuttuun pehmeään valtaan, jonka avulla vaikutetaan asenteisiin ja kulttuuriin ja jonka yhtenä toimintakenttänä ovat olleet eri maiden venäläisvähemmistöt. Teija Tiilikainen käsittelee Euroopan Unionia ja integraatiota uskontojen näkökulmasta. Luvussa uskonto näyttäytyy eurooppalaisia pääasiassa protestantteihin ja katolisiin, mutta myös ortodokseihin jakavana tekijänä, mikä näkyy myös eri kristillisten traditioiden vaikutuksessa poliittisten traditioiden, oppien ja käsitysten muotoutumiseen. Esimerkiksi katolisuudesta on peräisin federalismiin johtanut yhteiskuntateoria ja poliittinen oppi, protestanttisuus taas on vaikuttanut valtiosuvereniteetin, uskonnonvapauden ja vapaakaupan suosimiseen, ja erityisesti luterilaisuus vaikutti muun muassa nationalismiin ja voimapolitiikan syntyyn. Unto Vesa käsittelee Yhdistyneitä kansakuntia asiakirjojen, julistusten, sopimusten, reaali-politiikan ja kansalaisjärjestöjen näkökulmasta. Vatikaania eli Pyhää istuinta globaalina toimijana käsittelee Mikko Ketola. Sekä Vesa että Ketola nostavat esiin, miten kansainvälisten sopimusten solmimisen puitteina YK on tarjonnut foorumin, jossa Vatikaani ja islamilainen maailma ovat löytäneet toisensa naisten oikeuksiin ja väestöpolitiikkaan liittyvissä kysymyksissä. Tämä “epäpyhä allianssi” tai “ekumeeninen jihad” sai muun muassa aikaan Beijingin vuoden 1995 naisten asemaa käsitelleessä kokouksessa sen, että abortin ja homoseksuaalisuuden tunnustaminen jäi pois kokouksen pohjalta tehdystä julistuksesta.

Kun teoksen ensimmäinen osa käsittelee uskontoa “maailmanpolitiikan päänäyttämöillä ja kullisseissa” toinen osa lähestyy Lähi-itää “uskonnollis-poliittisten vastakkainasettelujen polttopisteenä”. Hannu Juusola on kirjoittanut kirjaan kaksi lukua, joista ensimmäinen käsittelee sektarianismia ja uskontokuntiin liittyviä jakolinjoja ja konflikteja Lähi-idässä, toinen taas wahhabilaisuutta Saudi-Arabiassa. Sektarianismilla viitataan tutkijoiden kielenkäytössä uskontokuntaan liittyvään kollektiiviseen identiteettiin, eli toisin sanoen uskonnollisen kuulumisen tule-

miseen olennaiseksi identiteetin kannalta. Joonas Maristo taas erittelee ISISin toimintaa ja ideologiaa, Johanna Vuorelma islamia ja sekularismia turkkilaisessa kontekstissa. Vuorelman kirjoittamassa luvussa painottuu muita lukuja enemmän sisäpolitiikka. Siinä myös puretaan ansiokkaasti myyttiä siitä, että poliittinen islam ”johtaa vääjäämättä islamilaiseen ja epädemokraattiseen hallintotapaan” (s. 209). Presidentti Recep Tayyip Erdoğanin kohdalla islam on toiminut pitkälti välineenä, joka mahdollisti vuoden 2017 presidentin valtaoikeuksien laajentamisen, samalla kun valtion sekularismia ei lähdetty poistamaan.

Kirjan kolmannessa osassa käsitellään muuta maailmaa ”Balkanilta Brasiliaan”. Nora Repo-Saeedin ja Teuvo Laitilan luku taustoittaa balkanilaisen islamin tilannetta nationalismiin, kommunismiin ja globalisaation puristuksissa keskiajalta lähtien. Luvussa nostetaan esiin islamin hallintaan liittyviä teemoja, joille löytyy vastineita myös nykypäivien länsimaista. Luku päättyy kiinnostavaan toteamukseen, että ”balkanilainen islam on poliittisesti samankaltaista kuin länsieurooppalainen ’kulttuurikristillisuus’” (s. 236), ja tämän yhtäläisyyden huomioon ottaminen mahdollista siltojen rakentamisen idän ja lännen välille. Risto Marjomaa käsittelee luvussaan uskonnon roolia Sudanin sisällissodassa. Tiina Airaksinen käsittelee Myanmarin buddhalaista nationalismia sekä siihen kytkeytyen rohinga-muslimien vainoja. Luvussa nousee esiin jännite buddhalaisuuden suvaitsevaisuutta, yhteisöllisyyttä, ystävyyttä ja myötätuntoa painottavien ”ydinarvojen” ja väkivaltaisen buddhalaisuuden välillä. Elina Vuola kuvaa uskonnon muuttuvia asemia Latinalaisessa Amerikassa. Vuola on kirjoittajista ainoa, joka oli mukana myös Palvan ja Pentikäisen vuoden 1999 teoksessa. Siinäkin hän käsittelee Latinalaista Amerikkaa. Uutta on helluntailaisuuden nousu katolisen kirkon vallankäytön, vapautuksen teologian ja maallistumiskehityksen rinnalle. Teoksen päättävät Sini Paukkusen jälkisanat, joissa uskonnon monia rooleja maailmanpolitiikassa jäsennetään Ninian Smartin seitsemän ulottuvuuden kautta, ja jotka Paukkusen mukaan ovat löydettävissä myös muista kirjan luvuista.

Kun katsotaan teoksessa esillä olevia uskontotraditioita, ovat kristinusko ja islam vahvimmin edustettuna. Yhdessä luvussa käsitellään buddhalaisen muslimien kohdistamaa vainoa Myanmarissa. Tämä on toki sikäli perusteltua, että kristinusko ja islam paitsi ovat väkimmäältään suurimpia, myös alueellisesti levittäytyneimpiä. Samanlainen painotus on myös Palvan ja Pentikäisen edeltäjäteoksessa, jossa ”muuta maailmaa” edustavat Japani sekä pohjoiset alkuperäiskansat. Lukija jää kuitenkin pohtimaan, olisiko esimerkiksi Intiasta tai Kiinasta – joihin silloin tällöin kirjan luvuissa viitataan – saanut aikaiseksi omat lukunsa? Intian kohdalla hindunationalismi, Kashmir ja jännitteet Pakistanin kanssa ovat maailmanpolitiikan peruskauraa, samoin Kiinan suhteet Tiibetiin, Falun Gongiin ja uiguurivähemmistönsä ovat olleet aika ajoin tapeilla.

Uskonto esiintyy kirjassa monenlaisissa rooleissa: politiikan *taustatekijänä*, *kohteena* ja *väli-teenä*, lukujen välillä hieman epäsymmetrisesti. Esimerkiksi Johanna Vuorelman Turkkiä käsittelevässä luvussa puretaan ansiokkaasti myyttiä islamistisesta politiikasta ”jonain muuna” kuin sekulaariksi ymmärretty politiikka osoittamalla, miten presidentti Recep Tayyip Erdoğanin perustuslakiuudistuksen ajaminen ei niinkään pyri parantamaan uskonnon asemaa kuin lisäämään presidentin valtaoikeuksia. Ketola puolestaan nostaa kiinnostavasti esiin, miten Paavi Johannes Paavali II pyrki saamaan 2000-luvun alussa muotoutumassa olleeseen Euroopan perustuslakiin viittauksen Euroopan uskonnollisesta ja erityisesti kristillisestä perinteestä. Tämä tuo esiin sen, miten uskonnollisiin taustoihin vetoaminen mahdollistaa pyrkimykset poliittisen vaikutusvallan lisäämiseen. Tiilikaisen Euroopan unionia käsittelevässä luvussa uskonto nähdään pääasiassa kyseenalaistamattomana taustatekijänä, joka vaikuttaa Euroopan eri alueiden poliittisiin kulttuureihin. Airaksisen luvussa nousee esiin jännite buddhalaisuuden

ydinarvojen ja väkivaltaisen buddhalaisen nationalismin välillä. Tiilikaisen, Ketolan, Vuorelman ja Airaksisen lukujen pohjalta jäin pohtimaan niitä erilaisia tapoja, joilla uskonnolliset sisällöt ja erot välittyvät politiikkaan. Tiilikaisella uskonto näyttäytyy pitkälti taustana, joka vaikuttaa poliittiseen ajatteluun, Airaksisella nationalismin kanssa ristiriitaan joutuvina oppeina tai arvoina, kun taas esimerkit Ketolan ja Vuorelman luvuista nostavat esiin sen, miten uskonnollista taustaa voidaan hyödyntää politiikassa. Kiinnostavaa olisi ollut lukea laajemmin pohdintaa siitä, millä tavoin uskonnolliset taustat välittyvät ihmisten poliittiseen toimintaan ja toisaalta, miten uskonnollisten traditioiden arvovaltaa ja eroja niiden välillä myös tuotetaan perustelemalla niillä poliittisia ratkaisuja.

Näkyvimmin toistuvana keskustelukumppanina on Huntingtonin teesi sivilisaatioiden yhteen-törmäyksestä, jota pääasiallisesti puretaan osoittamalla sen sokeita pisteitä. Teesin purkaminen on kannatettavaa, mutta jäin miettimään, olisiko muitakin läpikulkevia jäsennyksiä tai keskustelukumppaneita voinut kuljettaa mukana ja vielä keskeisemmässä roolissa? Johdannossa tai yksittäisissä luvuissa ei mennä kovin syvälle esimerkiksi uskonnon määrittelyyn liittyviin tekijöihin, mikä on ymmärrettävää sikäli, ettei teos ole suunnattu yksinomaan tutkijoille. Kuitenkin johdannossa pohjustettu ja myöhemmissä luvuissa jatkettu kriittinen jäsenitys siitä, mitä kaikkea uskonto osana maailmanpolitiikkaa voi tarkoittaa, olisi voinut antaa lisäarvoa luvuille. Yhtä lailla, (maailman)politiikan käsitettä ja sitä, miten uskonnon ja politiikan kategoriat määrittävät toisiaan, olisi voinut avata ja jäsentää tarkemmin. Etenkin johdannossa ohimennen viitattu Timothy Fitzgerald (*Religion and Politics in International Relations: A Modern Myth*, Continuum 2011) väitteineen, että uskonto ei ole riippumaton kategoria, olisi voinut olla tässä yhteydessä hedelmällinen keskustelukumppani.

Edelliseen liittyen, Paukkusen viittaus Ninian Smartin uskonnon ulottuvuuksiin jää toteavaksi: hän esittää, miten esimerkiksi uskonnon kertomuksellinen ulottuvuus “voi antaa pohjaa uskonnon käyttämiseen vaikkapa aluevalloitusten perusteena” (s. 304). Smartin ulottuvuudet jäsentävät uskontoa, ja niitä voidaan käyttää myös poliittisten ideologioiden jäsentämiseen, mutta auttavatko ulottuvuudet jäsentämään uskonnon ja politiikan erilaisia suhteita?

Näistä kriittisistä huomioista huolimatta *Uskonto ja maailmanpolitiikka* täyttää hienosti tehtävänsä: se tarjoaa yleiskatsauksen uskonnon ja politiikan kytköksiin nykypäivän globaalissa maailmassa, niin idässä, lännessä, pohjoisessa kuin etelässäkin. Sisältöluvut edustavat kattavasti maailmanpolitiikan näyttämöitä, ja teos avaa ja taustoittaa ansiokkaasti ajankohtaisia maailmanpoliittisia tapahtumia, joihin uskonto on eri muodoissaan kytkeytynyt. Teos toimii paitsi oppikirjana, myös tietolähteenä esimerkiksi toimittajille ja muille maailmanpolitiikan parissa työskenteleville ja aiheesta kiinnostuneille.